

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора, професора кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки Миколаївського національного аграрного університету

Гончаренко Ірини Василівни

на дисертаційну роботу **Тивончука Ярослава Анатолійовича** на тему:
«Реалізація економічних інтересів фермерських господарств у системі розвитку аграрного сектору економіки»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка
(галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»)

Актуальність теми дисертаційної роботи

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в аграрному секторі України під впливом воєнно-безпекових, економічних, інституційних, демографічних та євроінтеграційних чинників. Сукупна дія цих факторів істотно змінює умови функціонування суб'єктів аграрного підприємництва, формуючи нові виклики для забезпечення їх конкурентоспроможності, економічної стійкості та здатності до адаптації. Особливо вразливими до таких змін є фермерські господарства, економічна діяльність яких безпосередньо залежить від доступності земельних, фінансових і матеріально-технічних ресурсів, стабільності збутових каналів, якості інституційного середовища та ефективності механізмів державної підтримки.

У сучасних умовах економічні інтереси фермерських господарств набувають комплексного характеру та виходять за межі традиційного прагнення до максимізації прибутку. Вони охоплюють забезпечення економічної самостійності, фінансової стійкості, збереження та відтворення ресурсного потенціалу, підтримання безперервності господарської діяльності, а також формування передумов для довгострокового розвитку в умовах підвищеної невизначеності та ризиків.

Особливої ваги зазначена проблематика набуває з огляду на тісний взаємозв'язок економічних інтересів фермерських господарств із суспільними інтересами розвитку аграрного сектору та сільських територій. Економічно життєздатне фермерство є важливою передумовою забезпечення продовольчої безпеки держави, збереження зайнятості сільського населення, розвитку локальних

ринків, раціонального використання земельних ресурсів, підтримання конкурентного середовища та зміцнення соціально-економічної спроможності територіальних громад.

Разом із тим наслідки воєнних дій, руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, обмеженість доступу до фінансових ресурсів, зростання вартості матеріально-технічного забезпечення, нерівномірність державної підтримки та динамічні зміни регуляторного середовища суттєво ускладнюють реалізацію довгострокових економічних інтересів фермерських господарств. Це обумовлює необхідність наукового обґрунтування нових підходів і механізмів, спрямованих на узгодження поточних адаптаційних потреб суб'єктів фермерства з їх стратегічними цілями розвитку та підвищенням стійкості до зовнішніх викликів.

У цьому контексті дисертаційна робота Тивончука Ярослава Анатолійовича є актуальним, своєчасним і суспільно значущим науковим дослідженням, результати якого спрямовані на розвиток теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективної реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах сучасних трансформаційних процесів, що визначає її наукову та прикладну цінність.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами і темами

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Миколаївського національного аграрного університету за темою «Організаційно-економічний механізм формування продовольчого потенціалу на засадах сталого розвитку сільського господарства» (державний реєстраційний номер 0122U000724).

У межах зазначеної тематики автором розроблено теоретико-методичні та прикладні положення щодо реалізації економічних інтересів фермерських господарств, визначено інституційні чинники їх трансформації, обґрунтовано напрями підвищення адаптивної економічної стійкості та удосконалення механізмів взаємодії фермерських господарств із суб'єктами аграрного середовища.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їх достовірність

Мета дисертаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах воєнно-економічної та євроінтеграційної трансформації аграрного середовища, спрямованих на підвищення адаптивності, економічної стійкості та ефективності функціонування суб'єктів фермерства.

Поставлена мета послідовно конкретизована в системі завдань дослідження. Їх зміст охоплює теоретичне осмислення категорії економічних інтересів, визначення інституційних суперечностей їх реалізації, удосконалення методичного інструментарію оцінювання, аналіз сучасного стану фермерського сектору, виявлення економічних та інституційних чинників трансформації господарської поведінки, а також розроблення адаптивних механізмів реалізації економічних інтересів.

Логіка дисертаційного дослідження є послідовною і відповідає поставленій меті. У першому розділі сформовано теоретико-методичне підґрунтя дослідження, розкрито економічну природу інтересів та інституційне середовище їх реалізації. У другому розділі теоретичні положення набувають емпіричної конкретизації через дослідження тенденцій розвитку фермерських господарств, оцінювання рівня реалізації їх економічних інтересів і визначення системи чинників впливу. Третій розділ має рекомендаційне спрямування та містить положення щодо формування адаптивного інституційного механізму, стратегічних орієнтирів розвитку та підвищення стійкості фермерських господарств до шоків зовнішнього середовища.

Теоретико-методичну основу роботи становить поєднання системного та інституціонального підходів. Це дало можливість автору досліджувати економічні інтереси фермерських господарств не як відокремлену сукупність цілей окремого суб'єкта господарювання, а як результат взаємодії внутрішніх ресурсних можливостей, економічної поведінки та зовнішнього інституційного середовища.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, монографічний, статистико-економічний, структурний і порівняльний методи, групування, кореляційний аналіз, анкетування, експертне оцінювання, аналіз заінтересованих сторін, сценарний та графічний методи.

Особливої уваги заслуговує поєднання автором кількісних та якісних підходів при оцінюванні реалізації економічних інтересів. Це дозволило врахувати не лише фінансові результати діяльності, а й ресурсні, організаційні та інституційні характеристики функціонування фермерських господарств.

Інформаційна база дослідження охоплює законодавчі й нормативно-правові акти, статистичні матеріали, наукові праці українських і зарубіжних учених, фінансову звітність фермерських господарств, матеріали власного анкетування та експертного оцінювання.

Сформульовані висновки є логічним результатом проведеного дослідження, відповідають визначеним завданням та мають належне теоретичне й емпіричне обґрунтування.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації полягає у розвитку теоретико-методичних положень і формуванні прикладного інструментарію реалізації економічних інтересів фермерських господарств за умов структурних, воєнно-економічних та євроінтеграційних трансформацій аграрного середовища.

Науково значущим є запропонований концептуальний підхід до розгляду реалізації економічних інтересів фермерських господарств через адаптивне узгодження ресурсно-відтворювальних, інституційних, сімейно-трудова та стратегічних пріоритетів. Така постановка проблеми дозволяє врахувати специфіку фермерського господарства як особливої організаційно-економічної форми, у якій підприємницькі цілі тісно взаємодіють із сімейно-трудовами й відтворювальними мотивами.

Заслуговує позитивної оцінки удосконалення теоретичного трактування економічного інтересу фермерського господарства як цілісної системи усвідомлених цілей і пріоритетів, орієнтованих не лише на поточну

результативність, а й на збереження економічної самостійності та довгострокової здатності до відтворення.

Важливим методичним результатом є комплексний підхід до оцінювання рівня реалізації економічних інтересів, що забезпечує диференціацію господарств за рівнем економічної стійкості та адаптивності. Використання такого підходу дає можливість перейти від аналізу ізольованих фінансово-економічних показників до комплексного оцінювання стану суб'єкта фермерства.

Науковий інтерес становить обґрунтування адаптивного інституційного механізму забезпечення реалізації економічних інтересів, який передбачає взаємодію інструментів державного регулювання, фінансово-кредитної підтримки, коопераційних форм, інформаційно-дорадчого забезпечення, цифровізації та локальної економічної координації.

Оригінальним елементом методичного інструментарію є адаптація підходу CARVER Plus SHOCK до оцінювання вразливості механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств. Його застосування дозволило визначити найбільш чутливі складові господарського механізму та обґрунтувати пріоритетність адаптаційного реагування.

Подальшого розвитку набули наукові положення щодо взаємозв'язку інституційного середовища, господарської поведінки та адаптивної економічної стійкості фермерських господарств, а також систематизація інституційних суперечностей, що обмежують реалізацію їхніх економічних інтересів.

У сукупності одержані результати формують цілісне теоретико-методичне підґрунтя для аналізу та регулювання процесів реалізації економічних інтересів фермерських господарств у сучасному аграрному середовищі.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у розвитку наукових положень щодо економічної природи інтересів фермерських господарств, механізмів формування їх господарської поведінки та ролі інституційного середовища у забезпеченні можливостей їх реалізації.

Практична цінність дослідження визначається можливістю використання запропонованих методичних підходів і рекомендацій фермерськими

господарствами, органами державної влади, територіальними громадами та закладами вищої освіти.

Практичне впровадження результатів здійснено у діяльності ФГ «СОЮЗ-АГРО-ЮГ» та ФГ «ЛИСТ», Березанської територіальної громади Миколаївського району, Департаменту економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської обласної військової адміністрації, а також у навчальному процесі Миколаївського національного аграрного університету.

Наявність такого різнорівневого впровадження засвідчує, що результати дисертації можуть бути використані як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і при формуванні локальних та регіональних механізмів підтримки фермерських господарств.

Повнота висвітлення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні результати дисертаційної роботи належним чином апробовано та висвітлено в наукових публікаціях здобувача.

За тематикою дисертації опубліковано п'ять статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б». Окремі результати дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Тематика публікацій охоплює теоретичні засади економічних інтересів, інституційні чинники функціонування фермерських господарств, трансформацію економічної поведінки, фінансово-економічні аспекти карбонового фермерства, планування, використання досвіду FADN та інші положення, безпосередньо пов'язані зі змістом дисертаційної роботи.

У працях, виконаних у співавторстві, особистий внесок здобувача конкретизовано. Опубліковані роботи достатньо повно відображають основні наукові результати дисертаційного дослідження.

Оцінка структури, змісту та оформлення дисертації

Структура дисертаційної роботи відповідає логіці наукового дослідження та забезпечує послідовний перехід від теоретичних положень до аналітичного оцінювання та формування практичних рекомендацій.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст розділів узгоджений із метою та завданнями дослідження.

Матеріал викладено послідовно, науково аргументовано та з дотриманням академічного стилю. Табличні й графічні матеріали доповнюють текстову частину та забезпечують наочне представлення результатів аналітичних розрахунків.

За змістом і спрямованістю дисертаційна робота відповідає спеціальності 051 «Економіка».

Дотримання принципів академічної доброчесності

Ознайомлення зі змістом дисертації та науковими публікаціями здобувача дає підстави констатувати дотримання принципів академічної доброчесності.

Використані положення, результати та висновки інших дослідників супроводжуються відповідними посиланнями. Авторські результати виокремлено та представлено як результати власного наукового дослідження.

Ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів під час ознайомлення з дисертаційною роботою не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи, вважаємо за доцільне висловити окремі положення дискусійного характеру.

1. У теоретичній частині дисертації економічні інтереси фермерських господарств обґрунтовано як складне системне явище, що формується та реалізується у процесі взаємодії з державними органами, фінансовими установами, ринковими посередниками, кооперативними об'єднаннями та територіальними громадами. Використання автором методології stakeholder analysis є логічним і методично обґрунтованим. Разом із тим дослідження набуло б більшої завершеності за умови формалізації механізмів узгодження різноспрямованих економічних інтересів основних груп заінтересованих сторін. Зокрема, доцільним видається розроблення матриці типу «суб'єкт – інтерес – ресурс впливу – зона потенційного конфлікту – інструмент узгодження», що дозволило б більш чітко ідентифікувати сфери взаємодоповнюваності та конкуренції інтересів, а також визначити відповідні механізми економічної координації.

2. Запропонована автором типізація фермерських господарств за групами «стійкі», «адаптивні», «вразливі» та «кризові» формує ґрунтовну основу для оцінювання їх економічного стану та порівняльного аналізу. Водночас методичну переконливість отриманих результатів посилило б проведення перевірки стійкості сформованої класифікації. Доцільним було б оцінити, наскільки належність окремих господарств до відповідних груп змінюється залежно від варіювання критеріїв оцінювання, порогових значень або параметрів агрегування показників. Проведення такого аналізу чутливості дозволило б визначити рівень надійності запропонованої типізації та мінімізувати ризик впливу методичних припущень на кінцеві результати дослідження.

3. У роботі переконливо доведено структурну неоднорідність фермерського сектору та виокремлено групи господарств із різним рівнем економічної стійкості й адаптивності. Разом із тим запропонована типізація переважно відображає стан господарств на певний момент часу. Науковий інтерес становило б подальше дослідження динаміки переходів між виділеними групами. Зокрема, побудова матриці переходів «кризове – вразливе – адаптивне – стійке» дала б можливість оцінити не лише поточний економічний стан господарств, а й напрями їх розвитку, швидкість відновлення після кризових впливів та чинники, що сприяють переходу до більш стійких моделей функціонування.

4. У дисертації аргументовано обґрунтовано роль земельних відносин як важливої складової інституційного середовища реалізації економічних інтересів фермерських господарств та акцентовано увагу на проблемах асиметрії доступу до земельних ресурсів і забезпечення стабільності землекористування. Водночас зазначений аспект міг би бути поглиблений через дослідження механізмів економічного стимулювання довгострокового відтворення земельного потенціалу. Доцільним видається більш детальне висвітлення впливу тривалості та стабільності орендних відносин, структури прав на землю, інвестицій у підвищення родючості ґрунтів, розвиток меліорації та відновлення деградованих земель на горизонти планування фермерських господарств і співвідношення їх поточних та стратегічних економічних інтересів.

5. Значну увагу в роботі приділено питанням державної фінансово-кредитної та інституційної підтримки фермерських господарств. Водночас подальшого наукового опрацювання потребує проблема адресності та оцінювання результативності відповідних інструментів підтримки. З урахуванням виявленої автором неоднорідності фермерського сектору доцільним було б обґрунтувати принципи диференціації державних механізмів підтримки залежно від економічного стану, ресурсного потенціалу та рівня вразливості господарств. Крім того, методично цінним було б розмежування показників безпосередніх результатів державної підтримки та її довгострокових ефектів для забезпечення економічної стійкості, інвестиційної активності та здатності господарств до самостійного функціонування без постійної зовнішньої підтримки.

6. Емпірична частина дослідження охоплює період значної економічної та воєнної нестабільності, що об'єктивно ускладнює забезпечення повноти, достовірності та порівнянності статистичних і господарських даних. У зв'язку з цим доцільним було б більш детально висвітлити методичні процедури верифікації вихідної інформації та оцінювання невизначеності отриманих результатів. Зокрема, варто було б конкретизувати підходи до перевірки узгодженості статистичних, фінансових та анкетних даних, а також визначити можливі межі варіації ключових розрахункових показників за різних інформаційних припущень. Це сприяло б підвищенню прозорості емпіричної частини дослідження та розширило б можливості практичного застосування й відтворення запропонованого методичного підходу в інших регіонах України.

Висловлені зауваження та пропозиції мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер та спрямовані на подальший розвиток окремих теоретико-методичних положень дослідження. Вони не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, її наукової новизни, теоретичної значущості та практичної цінності, а лише окреслюють перспективні напрями подальших наукових пошуків у досліджуваній сфері.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Тивончука Ярослава Анатолійовича на тему «Реалізація економічних інтересів фермерських господарств у системі розвитку аграрного

сектору економіки» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому одержано нові теоретико-методичні та прикладні результати щодо формування, оцінювання й удосконалення механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств.

Результати роботи характеризуються науковою новизною, мають теоретичне та практичне значення. Обраний методичний інструментарій відповідає меті й завданням дослідження, а сформульовані висновки та рекомендації є логічно пов'язаними з результатами проведеного аналізу.

Основні наукові результати дисертації належним чином апробовані, оприлюднені у наукових публікаціях та мають практичне впровадження.

За змістом, структурою, рівнем наукової новизни, ступенем обґрунтованості положень і практичним значенням одержаних результатів дисертаційна робота Тивончука Ярослава Анатолійовича відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Тивончук Ярослав Анатолійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент:

доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки

Миколаївського національного
аграрного університету

Ірина ГОНЧАРЕНКО

Підпис ГОНЧАРЕНКО Ірини засвідчую:

Перший проректор

Миколаївського національного
аграрного університету

Дмитро БАБЕНКО